

Ինտեգրալ համեմատական առավելությունների առկայությունը չի հիմնավորվում ադամանդագործության և լեռնամետալուրգիական ոլորտներում: Թեև որոշ ապրանքների արտահանումը կարելի է նպատակահարմար դիտել, ընդհանուր առմամբ, այս ոլորտներում մասնագիտացումը հեռանկարային չէ, համեմայնդեպս ներկա միտումներով: Նկատենք, որ նշված երկու ոլորտների արտահանումը միասին կազմում է արտահանման ավելի քան 50%-ը: Նույնիսկ չափազանց մեծ ռեսուրսային հնարավորություններ ունեցող երկրներն իրենց թույլ չեն տալիս հումքի ուղղակի արտահանում այն դեպքում, երբ երկրում առկա է դրանց նկատմամբ պահանջարկ և իրացման լայն հնարավորություններ: Ինչ վերաբերում է ադամանդագործության և ոսկերչության ոլորտին, ապա այստեղ մասնագիտացումը պետք է ընթանա ավելի շուտ ոսկերչական իրերի, քան ադամանդի վերամշակման արտադրությունում, քանի որ այդ ենթաճյուղում առկա են առավելություններ աշխատուժի որակի, հումքային ներուժի, արտաքին շուկայում բարձր պահանջարկի և մյուս գործոնների առումով: Վերամշակված ադամանդի արտահանումը կարող է նպատակահարմար համարվել միայն այն դեպքում, երբ հիմնական արտադրանքը ծառայի ոսկերչության և հարակից արտադրությունների զարգացմանը: Բացի այդ, անհրաժեշտ է վերամշակված ադամանդը ոչ թե որպես հումք վերադարձնել մատակարարներին, այլ վաճառել այն միջազգային շուկայում տվյալ պահին ձևավորված գներով: Հակառակ դեպքում ստացվում է, որ Հայաստանը ոչ թե ադամանդ է արտահանում, այլ էժան աշխատուժ:

Իհարկե, «տնտեսական սկզբունքները հեշտությամբ չեն ենթարկվում սուբյեկտիվ ցանկությունների չափումներին»¹: Բայց համապատասխան հիմնավորումների առկայությունն ավելի, քան բավարար է, սուբյեկտիվ գործոնը նշանակալի համարելու համար, հատկապես, երբ խոսքը վերաբերում է ազգային տնտեսության առաջնահերթություններին: Ինչ խոսք, անհնար է անմիջապես հրաժարվել արտահանման 2/3-ն ապահովող արտադրություններից, ուստի, հարկ է աստիճանաբար դրանք ուղղորդել առավելապես ներքին պահանջարկի բավարարմանը և «համեմատական առավելություն չունեցող» արտադրություններից անցնել «համեմատական առավելություններ ունեցող» արտադրություններին:

ԼԵՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, տ.գ.թ.*

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՍՈՅՆՔՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՀՀ տնտեսական քաղաքականության շուկայական կողմնորոշման արդյունքում, ագրարային ոլորտում ձևավորվել են ազատական տնտեսական հարաբերություններ:

Մեփականության և տնտեսավարման բազմաձևությունը, ապրանքների և գների ազատականացումը, պետության աջակցության սահմանափակության պայմաններում, հիմք ընդունելով գյուղատնտեսական ոլորտի առանձնահատկությունները, առավել իրական է արտահայտվում յուրաքանչյուր տարածաշրջանի և արտադրող սուբյեկտի մրցակցային հնարավորությունների անհավասարությունը:

ՀՀ անկախ պետության հաստատումից հետո, նոր սահմանադրության 104 հոդվածով, որպես վարչատարածքային միավորներ, սահմանվել են մարզերը և համայնքները: Առանձնացված են 10 մարզեր, իսկ դրանց կազմում 925 համայնք: Երևան քաղաքը նույնպես ունի համայնքի կարգավիճակ 12 թաղային համայնքներով:

Հանրապետության գյուղական համայնքների միջև առկա են էական տարբերություններ, որոնք պայմանավորված են բնակչության թվաքանակով, իրենց պատկանող հողատարածք-

¹ Ռ.Ն. Սարինյան, Արդի հայ տնտեսագիտության տեսություն, Երևան, 2003, էջ 82:

ներով, բնակլիմայական պայմաններով, սոցիալական և տնտեսական ենթակառուցվածքներով և տրամադրվող ֆինանսական միջոցներով:

Հայաստանում իրականացվում են մի շարք համապետական, տարածքային, համայնքային զարգացման ռազմավարական ծրագրեր, որոնք ուղղված են գյուղատնտեսության զարգացմանը, գյուղական ենթակառուցվածքների կառուցմանը և վերականգնմանը, տնտեսության աջակցությանը:

Ինչ խոսք, միայն գյուղացիական տնտեսությունների արդյունավետության բարձրացմամբ և ենթակառուցվածքների կառուցմամբ հնարավոր չէ ապահովել բնակչության բարձր կենսամակարդակը: Հանրապետության տարածաշրջանների համաչափ զարգացումը տնտեսության պետական կարգավորման դժվարին հիմնահարցերից մեկն է: Գործարարության եկամտաբերության տեսանկյունից միանգամայն տրամաբանական է, որ արտադրության գործոնների մատչելիության պայմաններում ներդրումները առավելապես կենտրոնացվում են Երևանում և մայրաքաղաքին մոտ տարածաշրջաններում:

2009թ. համայնքների բյուջեների եկամուտների մոտ 1/3-ը կազմում են Երևան քաղաքի ընդհանուր եկամուտները: Գյուղական համայնքների բյուջեների եկամուտներում մեծ տեսակարար կշիռ ունեն պետության կողմից տրամադրվող տրանսֆերտները, միջինը մոտ 50 տոկոս և ըստ բյուջեների կառուցվածքի՝ եկամուտներում մեծ տեսակարար կշիռ ունեն ֆինանսական համահարթեցման դոտացիաները:

Գյուղատնտեսական զարգացման պետական կարգավորիչ գործիքը սուբսիդավորումն է, որի նպատակն է ձևավորել գյուղատնտեսական սուբյեկտների գործունեության համար նպաստավոր միջավայր և ստեղծել ճյուղի գերակա ուղղությունների զարգացմանը նպաստող պայմաններ: Անհրաժեշտ խնդիրներից են՝ սուբսիդավորման անհրաժեշտությունը, նրա ուղղությունները, իրականացման մեխանիզմները և արդյունքները:

Հայաստանի տնտեսական ազատականացման պայմաններում ագրարային ոլորտը, հեռանկարում, միջազգային մրցունակության ուժեղացման պայմաններում, կարող է հայտնվել ավելի վատ վիճակում, եթե ժամանակին չձեռնարկվեն սուբսիդավորման և մաս արտադրողների շահերի պաշտպանության միջազգային պրակտիկայում կիրառվող այլ միջոցներ և գործողություններ:

Ըստ Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության (ԱՀԿ) չափանիշների՝ գյուղատնտեսության ոլորտում սուբսիդավորումը տարանջատվում է՝ կանաչ, դեղին, կապույտ զամբյուղների, որոնք ունեն հետևյալ նշանակությունը՝

«Կանաչ զամբյուղ»-ի շրջանակներում ներառվում է շրջակա միջավայրի պահպանման, բույսերի և կենդանիների հիվանդությունների և վնասատուների դեմ պայքարի, ենթակառուցվածքների զարգացման, կրթության, մասնագետների ուսուցման, եկամուտների ապահովագրման, վատ բնակլիմայական էկոլոգիական և տնտեսական պայմաններում գտնվող տարածաշրջանների աջակցությունը, տարերային աղետների դեպքում աջակցությունը և երկրի ներսում պարենային օգնության տրամադրումը:

«Դեղին զամբյուղ»-ի շրջանակներում են գյուղատնտեսական արտադրանքի և նյութատեխնիկական միջոցների ձեռքբերման, գների կարգավորման աջակցությունը, քանի որ սա որոշ չափով խաթարում է մրցակցային պայմանները, ենթարկվում է սահմանափակումների:

«Կապույտ զամբյուղ»-ը չի ենթարկվում սահմանափակումների, եթե տրամադրվում է առանձին արտադրանքների հաստատված չափաքանակներին չգերազանցող արտադրության կարգավորմանը, իսկ գյուղատնտեսական գործունեության իրականացնողների եկամուտների ավելացման դեպքում, այն որոշ չափով սահմանափակվում է:

2011թ. ՀՀ կառավարության կողմից սուբսիդավորման կարգին համապատասխան գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվել է 14.0% վարկեր, որից 4%-ը սուբսիդավորվել է պետության կողմից, իսկ ավելի կարիքավոր 225 համայնքի համար՝ 6%: Այս նպատակով տրամադրվել է 25 հազար միավոր վարկ՝ 17.4 մլրդ դրամի չափով:

Գյուղատնտեսության արտադրության սուբսիդավորման արդյունավետ համակարգի մշակումը և օգտագործումը կնպաստի գյուղատնտեսական արտադրության օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող տարածքային տարբերությունների մեղմմանը և գործունեության համար հավասար պայմանների ստեղծմանը: Այն կարող է դրական ազդեցություն ունենալ գյուղա-

ցիական տնտեսությունների արտադրանքի կառուցվածքի վրա՝ խրախուսելով բարձր մրցունակություն ունեցող գյուղմթերքի արտադրության ավելացմանը և ապրանքայնության բարձրացմանը:

ՀՀ 2010թ. ապրանքայնության միջին մակարդակը գյուղացիական տնտեսություններում կազմել է 55.8 տոկոս: Այն տարբեր է, ելնելով մարզերում գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության կառուցվածքից և իրացման պայմաններից:

Աղյուսակ 1

Հայաստանի Հանրապետությունում 2006-2011թթ. կատարված գյուղատնտեսական հումքի գնումների ծավալները

հազ. տոննա

Գյուղատնտեսական մթերքներ	2006թ.	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.
Բանջարեղեն	67.6	57.1	39.0	32.3	29.7	51.0
Պտուղ	13.2	14.8	19.4	11.2	3.6	14.1
Խաղող	106.1	144.4	137.4	127.7	135.0	129.0

2011թ. վերամշակող ընկերությունների կողմից մթերվել է 51.0 հազ. տ բանջարեղեն, 14.3 հազ. տ պտուղ, որը գերազանցում է նախորդ տարվա մթերումների ծավալները համապատասխանաբար՝ 1.7 և 3.9 անգամ: Խաղողի մթերումները՝ 129.0 տ, մթերվել է 40 ընկերությունների կողմից: Հանրապետությունից արտահանվել է 16.9 հազար տ. պտուղբանջարեղեն, որը գերազանցում է նախորդ տարվա մակարդակը՝ 35.2%:

Աղյուսակ 2

Հայաստանի Հանրապետության գյուղացիական տնտեսություններում գյուղատնտեսական մթերքների իրացման կառուցվածքը 2010թ. տվյալներով¹

(տոկոսներով)

	Գյուղատնտեսական մթերքների անվանումը	Գյուղացիական տնտեսությունների կողմից			Օգտագործվել է տնտեսությունում	Մնացորդը տնտեսությունում
		վաճառվել է	տրվել է ապրանքափոխանակման դիմաց	տրվել է բնամթերքով ծառայությունների դիմաց		
1	Հացահատիկային և հատիկաբնույթի մշակաբույսեր	15.8	6.0	2.0	38.7	37.5
2	Կարտոֆիլ	28.3	6.1	0.6	30.1	34.9
3	Բանջարեղեն	67.3	6.5	0.5	20.3	5.4
4	Բոստան	85.2	6.6	0	8.2	0
5	Պտուղ	26.9	6.9	1.2	36.0	29.0
6	Խաղող	84.5	4.7	0.5	7.8	2.5
7	Միս	71.3	5.1	0.2	22.9	0.5
8	Կաթ և կաթնամթերք (վերածած կաթի)	44.7	4.3	0.4	41.4	9.2
9	Չու	29.8	10.3	0.3	59.6	0
10	Բուրդ	28.1	9.5	0.3	22.8	38.3
11	Սեր	44.9	4.6	0.7	31.6	18.2

Համայնքների հավասարակշռված և կայուն զարգացման համար կարևոր է սոցիալական կապիտալը, որի ստեղծման և զարգացման համար հիմք են հանդիսանում կոոպերատիվները, համայնքային և միջհամայնքային միավորումները, որոնք նպաստավոր պայմաններ կստեղծեն գյուղացիական տնտեսությունների ձևավորման, տեխնիկայի և արտադրության մյուս միջոցների առավել արդյունավետ օգտագործման և գյուղմթերքների իրացման համար: Նոր մթերող և վերամշակող ընկերություններ ստեղծելով, որոշ չափով կլուծվի գյուղերում աշխատուժի զբաղվածության խնդիրը:

¹ Գյուղատնտեսական մթերքների իրացումը (օգտագործումը) գյուղացիական տնտեսությունների կողմից 2010 թվականին, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն, Երևան, 2010, էջ 5-10:

Ըստ «Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակություն» վարկային ծրագրի, հանրապետության անասնապահությամբ մասնագիտացված 5 մարզի 33 համայնքներում ստեղծվել են սպառողական կոոպերատիվներ, 22-ում՝ գյուղատնտեսական կոոպերատիվներ:

Գյուղատնտեսական կոոպերացիայի համայնքային և միջհամայնքային միավորման գործընթացի զարգացմանը խթանելու նպատակով, անհրաժեշտ է գյուղատնտեսության համակարգում իրականացվող դրամաշնորհային վարկային ծրագրերի համապատասխան բաղադրիչների նպատակաուղղում գյուղատնտեսական կոոպերատիվների, գյուղացիական տնտեսությունների համատեղ գործունեության կազմակերպման ձևերի ստեղծմանը և ամրապնդմանը, գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակողներին նոր տեխնոլոգիաների ներդրմանը, շուկայահանմանը, սննդամթերքի անվտանգության պահանջների ապահովմանը:

2010թ. մարզերին տրամադրվող դրամաշնորհների միջոցով կատարված աշխատանքները ներկայացված են աղյուսակում:

Աղյուսակ 3

2010թ. դրամաշնորհների միջոցով կատարված աշխատանքները¹

(ՀՀ մլն դրամով)

Մարզ	Գյուղտեխնիկայի և տրանսպորտի ձեռքբերում		Խմելու ջրի ցանցի բարելավում		Ռոռզման համակարգի կառուցում		Գազաֆիկացում		Այլ ծրագրեր		Ընդամենը մարզով	
	համայնքների թիվը	գումարը	համայնքների թիվը	գումարը	համայնքների թիվը	գումարը	համայնքների թիվը	գումարը	համայնքների թիվը	գումարը	համայնքների թիվը	գումարը
Արագածոտն	7	62.0	1	8.8	0	0	5	167.6	1	2.8	14	241.2
Լոռի	5	46.0	3	74.6	0	0	2	27.6	0	0	10	148.2
Սյունիք	0	0	2	35.4	0	0	0	0	2	41.4	4	76.8
Գեղարքունիք	3	32.3	2	48.4	2	82.6	0	0	1	7.3	8	170.6
Տավուշ	6	68.6	3	21.8	0	0	0	0	0	0	9	90.4
Շիրակ	11	81.4	1	20.4	0	0	5	58.4	1	46.3	18	206.5
Ընդամենը	32	290.3	12	209.4	2	82.6	12	253.6	5	97.8	63	933.7

Ըստ աղյուսակի տվյալների ներկայացված հիմնախնդիրները (գյուղտեխնիկայի և տրանսպորտի ձեռքբերում, խմելու ջրի, ռոռզման համակարգի, գազաֆիկացիայի) վերաբերում են մարզերի և համայնքների կայուն և հավասարաչափ զարգացմանը:

Գյուղատնտեսության ճյուղի համար լուրջ հիմնախնդիր է գյուղտեխնիկայի և տրանսպորտի ձեռքբերումը: Ներկայումս գյուղատնտեսական տեխնիկայի և սարքավորումների մոտ 95 տոկոսի շահագործման ժամկետը լրացել է, որի պատճառով ցածր է արտադրողականությունը և բարձր են շահագործման ծախսերն ու ծառայությունների սակագները:

Հրատապ պահանջ է տեխնիկայի համատեղ տնօրինման և օգտագործման անհրաժեշտությունը: Գյուղատնտեսական արտադրատեխնիկական սպասարկումների և մատակարարումների գործընթացի բարելավումը հնարավոր է տարբեր դրամաշնորհային և վարկային ծրագրերով, պետական աջակցությամբ հանրապետություն ներկրված գյուղատնտեսական տեխնիկական միջոցների բազայի հիման վրա մեքենատրակտորային կայանների ստեղծման և դրանց գործունեության ապահովման միջոցով:

Կարևորվում է նաև գյուղատնտեսական տեխնիկա արտադրող և մատակարարող ընկերությունների հետ պետության աջակցությամբ լիզինգային մեխանիզմներով տեխնիկական միջոցների ձեռքբերումը և գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողներին տրամադրումը:

Բազում խնդիրներ կան խմելու ջրի մատակարարման ոլորտում: Ըստ ՀՀ Ազգային վիճակագրական տվյալների, գյուղական համայնքների ընդհանուր թվի 43.4 տոկոսն է ջրով ապահովված կենտրոնացված ջրամատակարարման համակարգի միջոցով: 46.8 տոկոսը

¹ Ըստ գյուղատնտեսական նախարարության տվյալների:

ունեն սեփական ջրամատակարարման համակարգ: 2.4 տոկոսը օգտվում են ջրհորերից, 1.3-ը գետերից, 5/4-ը բերովի ջրից: ՀՀ համայնքներում շատ է կարևորվում նաև ջրահեռացման հարցը:

Գյուղական համայնքներում ոռոգման ջրի դժվարին հիմնախնդիր ունի 706 համայնք: Ոռոգման ջրի անբավարարության պատճառով հանրապետությունում նպատակային նշանակությամբ չի մշակվում 32.0 տոկոս գյուղատնտեսական նշանակության հողատարածք: Վատ է վիճակը Արագածոտնի, Արարատի, Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերում:

Տեղական ինքնակառավարման մասին ՏԻՄ գործառույթների կազմում կարևոր դեր և նշանակություն ունի համայնքի ճանապարհային ենթակառուցվածքի պահպանությունը, բարեկարգումը, վերանորոգումը և զարգացումը: Համայնքների բյուջեների ծախսերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մինչև 2010թ այս ոլորտում չնչին գումարներ են հատկացվել: Այսպես, քաղաքային համայնքների այս ոլորտում ծախսեր չի կատարվել, գյուղական համայնքներում ծախսեր չեն կատարվել Շիրակի և Լոռու մարզերում:

Կարևորելով գյուղատնտեսական մթերքների իրացման խնդիրը՝ «Շուկայական հնարավորություն ֆերմերներին» ծրագրով 2010թ. գյուղական տարածքներում բարելավվել է գյուղատնտեսական մթերքների իրացման գործունեության արդյունավետությունը և փոքր ու միջին ձեռնարկությանը խթանող արտադրական և սպասարկմանը կարևորված ենթակառուցվածքները:

Այս նպատակով հանրապետության ծրագրային տարածքի 25 համայնքներում սկսվել են իրականացվել ենթակառուցվածքների վերականգման նոր ծրագրեր 891.6 մլն դրամ ընդհանուր արժեքով, այդ թվում 3 համայնքներում իրականացվել են ոռոգման և խմելու ջրի ցանցերի կապիտալ նորոգումներ, խորքային հողերի հորատում, գետերի հունի և դրենաժային համակարգի մաքրում և վերականգնում, 9 համայնքներում գազաֆիկացման աշխատանքներ, 1 համայնքում ավտոճանապարհների վերանորոգում և ասֆալտապատում: Շարունակվում է 31 համայնքներում տնտեսապես հիմնավորված ենթակառուցվածքների վերականգման աշխատանքներ, 15 համայնքներում՝ ոռոգման և խմելու ջրի ջրամատակարարման ցանցերի կապիտալ նորոգումներ և վերականգնում, իսկ 16 համայնքում՝ գազաֆիկացում:

Գյուղական տարածքներում ներդրումների հիմնադրամի «ՖԲԴ-Ա» միջոցով հաստատվել է 280.0 մլն դրամի բաժնետիրական ներդրում թռչնաբուծության և պահածոների արտադրության ոլորտում:

«Գյուղական ձեռնարկությունների և փոքրածավալ առևտրային գյուղատնտեսություն» ծրագրի կողմից համայնքներին տրամադրվող դրամաշնորհների միջոցով կատարվել են ՀՀ Լոռու մարզի Այրում համայնքի գազաֆիկացման, Տավուշի մարզի Թովուզ համայնքի խմելու ջրի բարելավման, Գեղարքունիքի մարզի Լուսակունք համայնքի ոռոգման ջրագծի կառուցման և Ակունք համայնքի խմելու ջրի բարելավման աշխատանքները:

«Թռչնագրիպի հակազդման ծրագրով» ավարտվել է Մեղրիի սննդամթերքի անվտանգության, անասնաբուժական և բույսերի կարանտինի սահմանային հսկիչ կետի կառուցման և Հանրապետական անասնաբուժական հակահամաճարակային և ախտորոշիչ կենտրոնի շենքի կառուցման աշխատանքները:

ՀՀ 2011թ. տարվա վերջին ներկայացված «Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակություն» վարկային ծրագրի «Գյուղատնտեսական խորհրդատվական ծառայություններ» ենթաբաղադրիչի շրջանակներում նորարարական առաջարկությունների փորձարկման նպատակով իրականացվելու է «Տեխնոլոգիաների գնահատման» ծրագրեր 21572.0 դրամի, որից 16178.4 հազար դրամ հատկացվելու է ծրագրի վարկային միջոցներից, իսկ 5394.2 հազ. դրամ՝ մասնակից ֆերմերների կողմից:

Ինչ խոսք, համայնքներում իրականացվող մմանատիպ ծրագրերը նպաստավոր պայմաններ են ստեղծում գյուղատնտեսական տնտեսությունների համատեղ գործունեության կազմակերպման ձևերի ստեղծմանը և ամրապնդմանը:

Ընդհանուր առմամբ, ՀՀ-ում գյուղատնտեսական համայնքների զարգացման հեռանկարային ուղղվածությունը կապված է պետական ֆինանսական աջակցության և այդ ուղղությամբ նպատակային պետական քաղաքականության իրականացման հետ, ոլորտում առկա խնդիրներին լուծում տալու համար: